

Mano gyvenimas: atsiminimai

Šis Vilniaus universiteto profesoriaus Juozo Girdzijausko (1935–2014) autobiografinis pasakojimas buvo įrašytas 2007 m. rudenį, kalbantis jo bute Antakalnio gatvėje. Garso įrašą su gyvu profesoriaus balsu bus galima išgirsti Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto šiuo metu leidybai rengiamoje knygoje *Profesorius Juozas Girdzijauskas: atsiminimai, laiškai, interviu*. Čia pateikiamą tekstą pagal garso įrašą parengė Eugenijus Žmuida.

Aš esu gimęs 1935 m. liepos 10 dieną, tai yra Septynių miegančių brolių dieną. Pas mus tuos brolius vadindavo „mižniais“, kadangi tą dieną visados palydavo. Jeigu tą dieną nelydavo, tai būdavo kažkas nepaprasto. Žodžiu, įsimintina diena. Augau kaip ir visi kaimo vaikai: tie patys žaidimai, tie patys darbai, bandymas padėti tėvams. Mano tėtė buvo ligotas. Aš jo sveiko neatsimenu. Kiek atsimenu, jis visą laiką sirgo astma. Tėtis buvo vardu Benediktas, o mamos mergautinė pavardė Kupstytė, Julijona Kupstytė. Ji buvo gimusi 1896 m., o tėtė vėliau – 1902¹. Taigi mama buvo šešeriais metais vyresnė. Abu buvo valstiečiai, kaimiečiai. Užaugau, galima sakyti, tarp girių, giriose. Turėjome žemės, bet ta žemė vis buvo skaidoma. Kai vaikai užauga, tuokiasi, tai vyrams vis žemę paskirsto. Paskutinį kartą mano seneliai iš tėtės pusės turėjo keturis hektarus žemės ir du sūnus – mano tėtį ir jo brolių Leoną – bei dvi dukteris. Tai dukterims dalis išmokėjo pinigais, o sūnums keturis hektarus padalijo per pusę – po du hektarus. Buvo ilga dviejų galų troba. Tą trobą perpjovė per pusę, paskui vieną galą ant rąstų perritino per ežią. Senajame gale įsikūrė mano dėdės šeima, o atritintame – mano tėtės šeima. Dar pristatė virtuvę tokią, bet šiaip pagrindas buvo perpus perpjautas namas. Mama buvo kilusi iš gretimo kaimo. Tėtė vedė ją 1933 m., mamai buvo 37 metai. Abu buvo raštingi, gavę pradžinius mokslus. Tėtė mamą paėmė su sūnumi, Dzidu. Jis buvo gerokai vyresnis už mane – gal 17 metų. Prieš mane gimė mano broliukas Benediktas – vardas pagal tėvą. Bet mirė gal pusantrų metų. 1935 m. gimiau aš. Daugiau jie vaikų neturėjo. Kadangi

1 Tėvų gyvenimo datos: Julijona (Kupstytė) Girdzijauskienė (1896–1982); Benediktas Girdzijauskas (1902–1953).

mano vyresnis („netikras“) brolis išėjo gyventi savarankiškai, aš augau šeimoje vienas. Lepūnėlis toks. Buvau tėvų labai mylimas ir aš juos mylėjau. Jie visiškai netrukdė man mokytis, leido į mokslus. Kitų kaimynų tėvai nelabai noriai leido vaikus į mokyklą, o mane, atvirkščiai, labai skatino mokytis. Mama norėjo mane išleisti į kunigus. Tada jau buvo karo metai – aš 1942 m. pradėjau lankyti pradžios mokyklą gimtajame Kalupių kaime. Pasiturintis ūkininkas buvo paaukojęs vieną galą mokyklai. Bet čia mokiausi labai trumpai, gal pusantro mėnesio. Vieną dieną mokytojas pareiškė, kad jis toliau nebedirbs, parašė visiems pažymas, kad mokėmės pirmame skyriuje, pasakė, kad eikite į kitas mokyklas – kur jums patogiau, paduosite tą raštą, gal priims į antrą skyrių, jei dar pasiruošite, ir atsisveikino. Taip netikėtai atsisveikinau su artimiausia Kalupių mokykla ir persikėliau į parapijos mokyklą Paupyje. Ten irgi buvo keturių skyrių pradinė mokykla; parodžiau gautą pažymą, ir mokytoja mane priėmė į antrą skyrių. Taip per metus aš baigiau dvi klases, o pradžios mokyklą baigiau per trejus metus. Kalupių mokykloje nespėjau nieko įsiminti, pažinti mokytojų, o Paupys jau buvo svarbus mano gyvenimo etapas. Ten buvo mokytojas Antanas Kalnaitis. Tai buvo labai puikus mokytojas: tvarkingas, pasitempęs, nevedęs, samdėsi kambarį kažkur netoli mokyklos pas pašto viršininką, tokį Korniką. Mane stebino štai kas. Buvo vokietmetis, žmonės gyveno gana sunkiai, drabužių pakankamai neturėjo, o jis turėjo gražius drabužius, eilutę tokią. Bet jo kelnių sėdynė buvo prakiurusi. Tačiau taip užadyta, kad aš į tą lopą žiūrėdavau su pasigėrėjimu, galvodamas, kaip taip gražiai galima užsiadyti... Šiaip jis buvo griežtas, bet kartu ir geras, mylimas tėvų, kadangi žiūrėjo tvarkos. Kartais jis lydėdavo mus, nes eiti į namus reikdavo per mišką. Tris kilometrus eidavau iki mokyklos. Ne aš vienas eidavau, būrelis. Tai visko tarp mūsų buvo – ir apsistumdydavome, ir apsipešdavome kartais, o kitą dieną jau, žiūrėk, kelia ranką kuris nors ir sako: „Va, vakar jis mane sumušė ar apstumdė...“ Mokytojas išklausė tuos visus skundus, o paskui sako: „O aš pasakysiu, kaip iš tikrųjų buvo: tu pradėjai, jis tą darė, o tas aną...“ Pasako, kaip iš tikrųjų buvo ir visus nubaudžia, į kampą pastato, jei smarkiau nusikaltęs – paklupdo kampe arba palieka po pamokų. Žodžiu, nė vienas nelikdavo nenubaustas. Taigi viską žinodavo... O ką jis darydavo? Jis lydėdavo mus mišku, atokiau šiek tiek, pasislapstydamas, ir žiūrėdavo, kaip mes elgiamės, grįždami iš mokyklos. Tad viską žinodavo, viską tiksliai papasakodavo. Paskui mes pradėjome bijoti jo, bijodavome ir peštis, kadangi stebi tokia viską žinanti akis... Kas žino, ar šiuo momentu stebi, bet gali

stebėti... Nežinau, ką jis buvo baigęs, turbūt kokią nors mokytojų seminariją, žodžiu, nebuvo savamokslis. Ir taip gerai tvarkėsi su keturiais skyriais (juk žinia, kaip sunku iškart su visais). Vienoje eilėje sėdėdavo vienas skyrius, kitoje – kitas, trečias, ketvirtas. Jisai atėjęs tuojau išdalija užduotis, tuoj patikrina namų darbus, ar gerai padaryti. Mes sąsiuvinius suklojam ant suolų krašto, jisai eina ir tikrina. Būdavo ir rašomųjų darbų, kada surinkdavo sąsiuvinius, bet čia jau būdavo rečiau, o kasdienybė tai buvo tokia. Dar tais laikais kai kur būdavo ir šeštas skyrius, pradžios mokykla būdavo šešerių metų. Baigęs šešis skyrius, jau galėdavai stoti į progimnazijos antrąją klasę. Užskaitydavo, ką čia išmokdavai. Mokinių tame šeštame skyriuje pas mus buvo tik vienas, atsimenu. Ir mokytojas dirbdavo su juo atskirai, duodavo jam užduotis. Tas eidavo prie lentos, sprėsdavo algebrą, geometriją. Man būdavo stebuklas žiūrėti, galvodavau, kaip čia galima išmanyti tokius dalykus, raidėmis spręsti uždavinius... Arba trigonometrijos dalykai visokie... Jis tokį Jokūbaitį, malūnininko sūnų, mokė penktoje ir šeštoje klasėje. Man dar įstrigo mokytojo deklamavimas – nuo to laiko aš tiesiog pamėgau poeziją. Labai gražiai deklamuodavo Maironį, sakysim, „Trakų pilį“, „Vilnių“, kitus eilėraščius. Išraiškingai taip. Tada pirmą kartą įstrigo „Anykščių šilelis“, visa ta gražioji pradžia. Labiausiai turbūt ir įstrigo Maironis ir „Anykščių šilelis“. Tai tokius labai šviesius atsiminimus išsinešiau iš pradžios mokyklos. 1944 m. pabaigoje, kai užėjo rusai, o mes buvome įpusėję ketvirtą skyrių, Kalnaitis su mumis atsisveikino. Tada visa mūsų klasė žliumbė graudžiomis ašaromis – lyg, rodos, tėvas-motina numirė. Jis gražiai atsisveikino su mumis, sugraudino visus, taip mes jį ir išlydėjom, gailėdami baisiai. Jis išvyko į Karaliaučiaus kraštą. Kodėl jis ten išvažiavo, nežinau. Gal kokios sąlygos geresnės, tačiau neemigravo, liko, ir dar dabar, rodos, tebėra gyvas, tik nežinau, kur gyvena. Aš dar norėčiau jį pamatyti. Mama, atsimenu, primušė sviesto jam, aš nunešiau į jo kambarį, kur jis gyvena, – kelionei.

Dar man darė įspūdį ilgametis Paupio klebonas Kazimieras Telksnys². Jis mane krikštijo, prie jo aš užaugau. Spėju, kad jis su mano mama buvo lyg kokią sąmokslą sudaręs – padaryti iš manęs kunigą, nes mama man dažnai primindavo, kad būtų taip gerai, jei aš pasiryžčiau būti kunigas... Telksnys, jau gerokai vėliau, kai mokiausi ne Paupyje, bet Viduklėje ir grįždavau takeliu pro kleboniją, veik kiekvieną kartą mane susistabdydavo, išklausinėdavo, kaip tėvai gyvena,

2 Kunigas Kazimieras Telksnys (1891–1975).

kaip man sekasi ir taip toliau, o paskui, jau atsiveikindamas, pasakydavo lyg tarp kitko: „Žinai, iš tavęs išeitų geras kunigas...“

Žodžiu, kai Kalnaitis išvyko, pas mus atėjo toks jaunas žvalus vyrukas, Vaitkus, bet pabuvo labai neilgai. Vieną rytą įpuolė į klasę, greitai nudrėskė Stalino portretą nuo sienos, sukišo į pečių, pasakė kažkokią trumpą atsiveikinimo kalbą ir dingo. Išėjo partizanauti. Paskui žuvo. Tiesa, dar prieš tai jis mums spėjo išrašyti mokyklos baigimo pažymėjimus.

Po to atėjo pavasaris. Vasarą karves ganiau, o rudenį mama paėmė už rankos ir nuvedė į Vadžgirį, Vadžgirių progimnaziją. Paupys buvo už trijų kilometrų, Vadžgiris – už šešių. Į Paupį vaikščiojau kasdien, o Vadžgiry nusamdė man kambarį pas siuvėją (kriaučiuką) Navicką, tokį simpatišką pasakorių anekdotininką. Aš buvau prisirišęs prie namų, be namų man gyvenimo nebuvo, tai dažnai grįždavau, o ten nakvodavau tik kai jau buvo neįmanoma grįžti – ištvindavo upeliai (per du man tekdavo pereiti – Šaltuvą ir Bivrupą) arba šaltu metų laiku. Išeidavau iš mokyklos, pasižiūrėdavau – saulė dar aukštai, tai pasišokinėdamas per kupstus, per laukus (čia nebuvo girios) ir traukdavau. O šiaip tuo metu miškuose nuolat tratėdavo automatai, sproginėdavo granatos. Pareidavęs tuoj sužinodavai, kas atsitiko, jau kažką nušovė, ir ne vieną. Dar kai mokiausi Vadžgiryje, vieną rytą girdžiu, kad Paparčių (gretimam) kaime duoda kulkosvaidžiai, sprogsta granatos ir taip toliau, parėjęs sužinojau, kad vienuolika partizanų išguldė... Dabar toje vietoje pastatytas kryžius. Tada iššaudė visus vietinius partizanus, vietinius vyrus. Pirmieji partizanai buvo vietinių kaimų vyrai, visi pažįstami, o po to jau atėjo kiti partizanai, iš kitur, nepažįstami, bet visą laiką, kol mokiausi Vadžgiryje, greta ėjo partizaninis karas. Tuo metu tarybinės valdžios žmonės dar nematė, nejuto, neprileisdavo sribų prie žmonių... Važiuoja jie kur nors – per tiltą ar panašiai, ir iškloja visus. Paskui siausdavo baudžiamieji būriai, eidavo tos „ablavkės“, NKVD-istai su tokiomis „palatkėmis“ apsigaubę „šukuodavo“ miškus, sodybas. Bet vaikams yra ir bangu, ir smalsu – mes tiek turėjome ginklų prisikaupę... Turėjome visko: ir pistoletų, ir automatų, ir kulkosvaidžių, ir binoklių visokių... Šaudymo pratybas atlikdavome gretimoje sodyboje, kurios savininkus anksti išvežė. Šeiminką nušovė – didžiausias ūkininkas buvo, toks Bronius Kisielius. Jo sodyboje buvo taip vadinama pakura – kur linus džiovindavo, mindavo, ten žmonės ir pirtis įsitaisydavo, išsiprausdavo, bet pagrindinė jos paskirtis buvo linų apdorojimas. Linamynė būdavo tokia vaikams smagi talka. Pas tą Kisielių buvo ir pradžios

mokykla, kurią lankiau. Ji patį nušovė, bėgantį į kalną, o žmoną su dukra išvežė į Sibirą. Tuščioje sodyboje įsikūrė piemenys. Ta pakura buvo paversta mūsų ginklų sandėliu. Buvo tokia aklina, toli negirdėti, nes pavojinga, gali prisišaukti stribus. Taigi ten mes ir pliekdavom. Šiaip visokių nuotykių buvo, vieni vos nenusižudė su tais ginklais, netyčia vos nenušovė vieni kitų, bet mūsų kompanijoje tokios nelaimės neatsitiko. Va gretimame kaime toksai Jonikiukas su draugais rado kažkokį stambų šovinį ar iš lėktuvo iškritusį sprogmenį. Iš pradžių iš tolo mėtė akmenimis, bet tas nesprogsta, pagalvojo, kad čia koks nesprogstantis. Susirinko aplink, kur buvo įsmigęs, ir trenkė su akmeniu – ėmė ir sprogo... Vienam ranką nutraukė, kitam kūną suvarpė skeveldros, o Jonikiukui vidurius išnešė. Buvo pas mus toks stebuklingas gydytojas Antanas Bacys, žinomas plačiose apylinkėse, pagarsėjęs, gydęs visokias ligas, visokią pagalbą teikęs. Tai jis ir tą Jonikiuką greitai kiek galėjo aptvarstė ir skubėjo išvežti į Raseinius, bet vaikinukas neatlaikė, mirė kelyje. Kitas liko be rankos visam gyvenimui.

Taigi užsiminiau apie Bacį. Jis garsus buvo žmogus. Per Pirmąjį pasaulinį karą buvo paimtas į kariuomenę, ten baigė felčerių kursus ir tapo karo felčeriu. Paskui grįžo į savo ūkį, o jo ūkis buvo didelis, ir pradėjo verstis gydytojo praktika. Viename namo gale įrengė priimamąjį, savotišką polikliniką, vaistinę, pilną knygų įvairiomis kalbomis: vokiečių, prancūzų, anglų. Buvo aukštas vyras, bet dar palypėdavo, išsitraukdavo reikalingą knygą, ją pavartydavo, susirasdavo, kur jam reikia, paskaitydavo, paskui prieidavo prie staliuko, ten svarstyklėles turėjo ir pradėdavo vaistus sutaisinėti – „pročkas“. Tokiame sviestiniame popieriuje sutaisydavo, susukdavo „bankrutkėm“, žodžiu, pats ruošė miltelius, lašukus, viską, ko reikdavo. Pats pagamindavo ir parduodavo. Gydė visas ligas. Jis mane ne kartą ištraukė iš mirties nagų. Jei ne jisai, tai aš jau senų seniausiai būčiau sudūlėjęs, manęs nė kvapo nebūtų likę. Mažas būdamas aš dažnai sirgau, buvau „ligų maišas“: viena liga praeina, tuoj kita užpuola, ir taip toliau. Mane išgelbėjo tas Bacys. Aš sirgau ir plaučių uždegimu, ir difteritu, ir tymais, ir skarlatina – tokiomis iš esmės baisiomis ligomis. Jis mane gelbėjo. Skarlatina sirgdamas, gali ir apakti. Man buvo toks pavojus iškilęs. Jis gydė, bet tuomet liepė į Raseinius vežti, kur mane baigė gydyti. Palatoje uždangstė langus, kad neapakčiau. Gydė Bacys ir kai mokiausi Vadžgirio progimnazijoje. Pirmoje progimnazijos klasėje aš mokiausi prastokai, nelindo mokslai man į galvą, vis rūpėjo tos granatos, tie šoviniai, kuo greičiau parlėkti į laukus, į pamiškes, ir, žodžiu, dirbti rimtesnius darbus – mokyti šaudyti, mėtyti granatas ir panašiai. Taigi mokslui nebuvau

atsidavęs. Paskui vėlesniuose skyriuose jau geriau mokiausi. Vadžgirio progimnaziją baigiau rudenį, nes dar ankstyvą pavasarį apsirgau – kasmet man augdavo augliai ausyse. Tąkart apkurtau. Žiūriu – siūbuoja laikrodžio švytuoklė, o garso nėra... Gydytojas Bacys vis dėlto mane išgydė, tik baigiamuosius egzaminus išlaikiau rudenį, o ne pavasarį, kaip visi.

Beje, Vadžgirys – jau ne Žemaitija, ten mano pavardę tarė kitaip. Kai reikėjo per pirmą pamoką pasakyti savo pavardę, aš ir sakau atsistojęs „Juozas Girdzijauskis“. Mokytojas: „Kaip, kaip?“ Aš pakartoju. O jis sako: „Nieko panašaus, – sako, – būsi Girdzijauskas“. Ir viskas. Per visus mokyklos raštus, atestatą ta pavardė įsitvirtino. Bet kai atėjo laikas gauti pasą, jį padarė pagal metrikus, kaip įrašyta krikšto dieną – „Girdzijauskis“. Pasidarė labai nepatogu su dviem – pavardėmis gyventi, reikėjo kažkaip suvienodinti. Kaip tik pasitaikė pasų keitimas. Aš prieš tai nuskutau tą „ž“ „paukščiuką“, kad būtų „z“. Sekretorei paaiškinau – ir ji įrašė taip, kaip sakiau. Taip visiems laikams tapau Girdzijausku.

O šiaip pirmoji mokytoja buvo mama. Dar vaikystėje aš labai pavydėjau kaimo vaikams, kurie jau ėjo į mokyklą. Jie parsinešdavo knygų, sąsiuvinų, spalvų, pieštukų, plunksnakočių, penalų (pas mus „sundukais“ vadindavo) – į visa tai žiūrėdamas, aš seilę varvindavau, visa tai man kvepėdavo, skaičiuodavau mėnesius ir dienas, kada galėsiu eiti į mokyklą. Bet iki to mama mane išmokė skaityti. Verpdavo pasistačiusi ratelį aslos viduryje, o mūsų trobos sienos buvo iškljuotos laikraščiais, pasieniais stovėdavo suolai. Aš lipdavau ant tų suolų ir vis klausinėdavau: „Kokia čia raidė?“, „Koks čia žodis?“, „Kaip ištarti?“ Ji kartais pyktelėdavo, kad aš jai vis trukdau, bet eidavo, paaiškino, taigi į pradžios mokyklą atėjau mokėdamas gerai skaityti.

Po Vadžgirio ėmiau galvoti, kur mokysiuosi toliau. Artimiausia vieta buvo Viduklė. Ten pora metų mokiausi, įvyko reforma, vietoj progimnazijų ir gimnazijų buvo įkurtos aštuonmetės ir vidurinės. Ten aš jau buvau nutaręs (iki to laiko nebuvau „nutaręs“) rimtai mokytis (mesti rūkyti, veltui leisti laiką ir pan.). Vasarą pas mus į kaimą (į savo gimtąjį kaimą) atvažiuodavo mamos sesers sūnus – mano gerokai vyresnis pusbrolis Antanas Kupstys su šeima – žmona ir dviem dukromis. Jis dirbo Vilniuje, Operos ir baletu teatre, muzikantu – pūtė tromboną. Taigi vasarą kažkaip įsikalbėjome, aš pasakiau, kad baigęs mokyklą niekur daugiau nesimokysiu, nes reikia padėti mamai – tėvas seniai serga, dirbti nieko nepajėgia, visi rūpesčiai gula ant mamos pečių, jai reikia pagalbos... Tada pusbrolis pakalbėjo su tėvais ir pasakė: važiuosi rudenį pas mane į Vilnių.

Taigi artėjant rudeniiui, palikęs Viduklės mokyklą, išvažiavau rugpjūčio mėnesį į Vilnių. Visi stojamieji egzaminai buvo pasibaigę. Antanas Kupstys dar dėstė ir Tallat-Kelpšos muzikos mokykloje. Aš pagalvojau, kad į tą mokyklą man būtų neblogai įstoti, nes ten mokėjo stipendiją. Pradėjau prašyti pusbrolio, kad kaip nors mane į tą mokyklą „įtaisytų“. Nusivedė jis mane pas tos mokyklos direktorių Pekarskį, prašydamas, kad mane priimtų. Pekarskis nusivedė prie fortepijono, pabarškino vieną, kitą motyvą, liepdamas pakartoti. Aš pakartojau balsu, ir jis priėmė. Vienu metu lankiau vidurinę mokyklą ir muzikos mokyklą, į kurią bėgdavau po vidurinės. Taigi vos ne iki vakaro prabūdavau mokyklose, o vakare dar reikėjo pamokas paruošti. Man patiko toks intensyvus gyvenimas, be to, ten dėstė įdomių žmonių, pavyzdžiui, Čiurlionio brolis Povilas Čiurlionis³, paskui Krutulys⁴, žinomas vilnietis, buvo kitų įdomių dėstytojų.

Taip po progimnazijos atsidūriau Vilniuje, čia lankiau berniukų gimnaziją, o auklėtoja buvo moteris – Bronė Katinienė⁵, lituanistė. Vidurinėje dar įsimintinas buvo mokytojas matematikas Balaišis⁶. Katinienę mes mylėjome, vadindavome „mama“. Berniukų gimnazija vėliau gavo Antano Vienuolio vardą, o mergaičių vėliau pavadinta Salomėjos Nėries. Ten berniukai eidavo į šokius, visokių nuotykių nutikdavo – pirmadieniais kai kurie girdavosi, ką nuveikę... Aš į šokius nevaikščiojau, man būdavo gaila laiko. Šiaip klasė buvo didelė, vieni bernai – auklėtojai suvaldyti buvo nelengva, nuolat visokias išdaigas krečia, kiti mokytojai skundžiasi auklėtojai: „tavo“ vaikai tokie išdykę, prisigalvoja visokių „šposų“. Bet ji susitvarkydavo, buvo gera pedagogė. Visi ją mylėjo ir gerbė. Ji labai taktiškai sugėdindavo, jei ką negero padarydavome. Katinienė buvo daugiau kalbininkė, ji norėjo, kad ir aš tapčiau kalbininku. Literatūrą išdėstydamas kaip priklausau, biografiją, kūrinius, bet be patoso. Rašyti visus išmokė gerai, be klaidų – iki šiol atsimenu, kur dariau klaidas, o paskui išmokau. Temas rašydavome, irgi išmokė rašyti temas, planus. Gera buvo mokytoja ir gerai mus auklėjo. Balaišis buvo matematikas, vyras, su kai kuriais mūsų vyrais irgi slapčia draugaudavo, nueidavo net į kokį bariuką, ten „išmesdavo“ taurelę, turėjo savo numylėtinius, tik niekam nematant, nežinant. Bet šiaip visus vienodai traktavo, bausdavo vienodai, nesvarbu, draugas ar ne draugas... Vienas iš tokių buvo

3 Povilas Čiurlionis (1884–1945) – pianistas, vargonininkas, chorvedys, architektas.

4 Antanas Krutulys (1887–1979) – muzikas, kultūros veikėjas, muzikos pedagogas ir chorvedys.

5 Bronė Katinienė (1909–2006) – vilnietė mokytoja lituanistė.

6 Romualdas Balaišis (1914–1996) – vilnietis mokytojas matematikas.

neseniai miręs Rimvydas Alekna⁷. Vieną kartą per kontrolinį rašomąjį darbą Balaišis kaip šoko prie jo ir iš po suolo ištraukė „špargalką“. Tuojau – „Iš klasės!“, parašė kuolą, ir jau trimestre niekaip negalėjo išeiti penketas, nors Alekna buvo geras matematikas. Atsimenu, aš irgi pirmąjį matematikos pažymį gavau dvejetą. Iškviatė mane prie lentos spręsti uždavinį, aš ten sprendžiau, sprendžiau, baigiau spręsti, bet jis bakstelėjo į vieną vietą – aš blogai padalinau trupmeną kažkokią, reikėjo dar nulį parašyti prieš kitą skaičių – ir viskas: „Sėsk“, suraitė dvejetą. Daugiau dvejetų negavau, gerai man sekėsi ir matematika, tad baigęs mokyklą galvojau, kur stoti... Apie tris dalykus galvojau – apie matematiką, vokiečių kalbą ir lituanistiką. Į matematiką nestojau todėl, kad tas pats Balaišis sulaikė mane. Gerai spręsdavau uždavinius, tačiau paskutinio dažnai nepabaigdavau spręsti, jis į tai atsižvelgdavo. Gabiusius „verbuodavo“ į olimpiadas. Ir aš važiuodavau. Bet kartą mokytojas man sako: „Tu gerai, logiškai galvoji, bet per lėtai, gal nevažiuok į olimpiadą“. Taigi baigęs aš prisiminiau tuos žodžius ir apsisprendžiau, kad geriau – ne. Vokiečių kalba mane taip pat labai traukė, bet neturėjau gero mokytojo. Visi mokėsi anglų kalbos, vokiečių kalbą mes mokėmės dviese – Subačius, irgi atvykęs kažkur iš provincijos, ir aš. Mums davė tokią žydę mokytoją – bet klasės net neturėjom, koridoriuje kur ant palangės susikniaubę atlikdavome užduotis, ir viskas, nieko plačiau. Praktiškai, ką buvau išmokęs Viduklėje, tas ir liko. Tad irgi galvojau, kad esu per daug atsilikęs, negaliu stoti. Liko lituanistika. Kai prasidėjo paskaitos (tarp kitko, man nereikėjo laikyti stojamųjų egzaminų, kadangi sidabro medaliu baigiau vidurinę mokyklą), mano muzikos studijos nutrūko, nes tiesiog neliko laiko. Universitete reikėjo užsirašyti dar į kokią sekciją, lankyti sporto būrelį – aš užsirašiau į slidininkus. Po visus Vilniaus kalnus slidinėjom, o kai nebuvo sniego – bėgiojom. Dar du metai buvo likę iki muzikos studijų pabaigos, tad pamačiau, kad nespėsiu. Nutariau atsisakyti, o atsiskaičiau paprastai: pasiėmiau savo tromboną (jį išduodavo biblioteka) ir patyliukais, slapčia, kad tik nepamatytų Pekarskis, nuslinkau, laiptais užlipau į biblioteką, pasakiau „ačiū“ už instrumentą ir dūmiau staigiai pro duris...

Studijos patiko. Daug skaičiau literatūros, žavėjausi, gėrėjausi, stengiausi vis gauti geresnių knygų. Paskaitos buvo įvairios, specialybei nedaug laiko likdavo, nes viską atimdavo politikos mokslai, politekonomija ir pan. Tų dalykų dėstytojais buvo griežti, reiklūs, jei pro pirštus žiūrėsi į tuos mokslus, tuoj

7 Rimvydas Alekna (1935–2001) – Vilniaus Gedimino technikos universiteto dėstytojas, docentas.

svarstydamas, grasindamas, kad išmes ir t. t. Užduodamas daug konspektuoti, Markso, Engelso, Lenino raštus, straipsnius. Sudavičius⁸, paskui tapęs prorektoriumi, dėstė, tikrindamas kaip kokių mokinių darbus. Bet Literatūros katedra buvo gera, daugiau nebebuvo tokios katedros. Buvo Lebedys⁹ – pagrindinis katedros autoritetas, visų akys į jį buvo nukreiptos. Jis buvo tylus žmogus, tik posėdžio pabaigoje jam duodavo žodį, tada pasisakydavo kaip reikiant. Dėstė senąją literatūrą, seminarus. Lukšienė¹⁰ dėstė XIX a. literatūrą, gal kiek sistemos trūko, bet dėstė emocionaliai. Lebedys dėstė itin preciziškai, net kalbininkai sakydavo, kad kiekvieną jo pasakytą sakinį gali dėti į vadovėlį. Paskui Zaborskaitė¹¹, dar buvo jauna, dėstydamas apsigynė disertaciją. Ji labai įdomiai dėstė, įdomiausiai. Turėjo tokią dovaną. Pirmą seminarinį darbą parašiau pas Lebedį. Paskui kitus kursinius – pas Zaborskaitę, o paskutinį – pas Donatą Sauką¹². Kai pradėjau pas Zaborskaitę, kuri ir įkalbėjo mane imtis eilėdaros, tai visais kitais metais tęsiau tą pačią temą. Pas ją pirmiausia parašiau „Maironio dviskiemeniai metrai“, kitais metais – „Maironio triskiemeniai metrai“, paskui diplominis darbas vadinosi „Maironio eilėdara“. Įdomi dėstytoja buvo Aurelija Rabačiauskaitė¹³. Nors neapsigynusi disertacijos, bet labai puiki dėstytoja buvo, ypač apie Sruogą man patiko. Tuo metu dar buvo daug netoleruojamų autorių, pavyzdžiui, Vincas Krėvė. Tik Zaborskaitė, darydama įvairias digresijas, mums apie visus papasakodavo. Šiaip jau ši specialybė buvo skriaudžiama, svarbiausia buvo politiniai mokslai. Antikinę literatūrą, lotynų kalbą dėstė Leonas Valkūnas¹⁴, kurio visi labai bijodavome, bet man jisai simpatizavo, nes buvau stropus studentas. Dar vieną semestrą antikinę dėstė ir Dumčius¹⁵. Užsienio, Vakarų literatūrą puikiai dėstė Elena Kuosaitė¹⁶ – sudomino Viduramžių, Renesanso, Švietimo epochos

8 Bronius Sudavičius (1923–2003) – marksistinės pakraipos istorikas, VU dėstytojas.

9 Jurgis Lebedys (1913–1970) – lietuvių literatūros istorikas, vienas žymiausių senosios literatūros tyrinėtojų.

10 Meilutė Julija Matjošaitytė–Lukšienė (1913–2009) – lietuvių literatūros tyrinėtoja, pedagogė.

11 Vanda Zaborskaitė (1922–2010) – lietuvių literatūrologė, kritikė, eseistė, profesorė.

12 Donatas Edmundas Sauka (1929–2015) – lietuvių literatūrologas, tautosakos tyrinėtojas, rašytojas.

13 Aurelija Rabačiauskaitė (1924–2002) – literatūros tyrinėtoja.

14 Leonas Valkūnas (1914–1990) – klasikinės filologijos tyrėjas, literatūrologas, vertėjas.

15 Jonas Dumčius (1905–1986) – klasikinės filologijos tyrėjas, literatūrologas, vertėjas.

16 Elena Kuosaitė–Jašinskienė (1922–2016) – literatūros tyrinėtoja, vertėja, humanitarinių mokslų daktarė.

literatūromis. Ji dėstė iki Romantizmo. Lietuvos istorijos normalaus kurso mes neturėjome. Bet norėjome pažinti Lietuvos istoriją. Lebedys vis užsimindavo, bet vientiso kurso, sistemingų žinių trūko. Lukšienė, jausdama šitą situaciją, mane pasikvietė ir sako: „Nueikit su kuo nors pas Jurginį¹⁷ į Istorijos institutą, jis nori su jumis pasišnekėti.“ Aš pasikviečiau Bronių Kmitą¹⁸, buvo toks šaunus studentas, nuėjome pas Jurginį ir pasiguodėme, kad prasti reikalai su ta istorija. Jurginis iškart mums tokią paskaitėlę išdrožė, kad būtina žinoti apie tą šalį, kurioje gyveni, miestą, sostinę, savo mokyklą, universiteto istoriją ir t. t. Jisai pasiūlė kurti būrelį. Ir mes pirmieji įsteigėme tokį kraštotyros būrelį, kuris nuolat plėtėsi ir išaugo į „Kraštotyros draugiją“. Ji buvo oficiali, bet buvo labai prižiūrima. Gelbėjo mus autoritetas, mat Jurginis buvo Istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas. Direktorius buvo Žiugžda¹⁹. Lyginant juodu, atsirado kalbos apie „baltąjį“ ir „juodąjį“ istorijos metraštininkus. Žiugžda buvo „juodasis“: visų jo straipsnių ir knygų pagrindinė tema buvo „didžioji“ dviejų tautų – rusų ir lietuvių – draugystė, kuri užsimezgė senovėje, o paskui vis stiprėjo ir tvirtėjo... Nebent ten kokie reakciniai sluoksniai sutrikdydavo... O šiaip su draugija prasidėjo labai smagus studentiškas gyvenimas. Važiuodavom – kėbulas prikimštas studentų... Apvažiavom visas Panemunių pilis, pradedant nuo Kauno... Sustojame, išlipame, sugulame ant pievos, o Jurginis ir pasakoja apie tą pilį, kas ir kada ją pastatė, na, ir plačiau, apie kryžiuočius, karus. Paskui nuo Kauno iki Gardino palei Nemuną – Pilėnus, Merkinę, patį Gardiną. Paskui Vilniaus miesto istorija – čia irgi buvo plačios ekskursijos, apžiūrėjome Vilniaus gynybinę sieną, Vilniaus pilių istoriją išgirdome, bažnyčių ir vienuolynų istorijas, universiteto istoriją. Universitete jau vakare, kai būdavo laisva dabartinė Vinco Krėvės auditorija, vykdavo kraštotyros būreliui skirtos paskaitos, kurias skaitydavo arba pats Jurginis, arba kas iš jo pakviestų pažįstamų istorikų, architektų. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis buvo nežinomas. Tiesa, aš buvau jau anksčiau gavęs ir susikonspektavęs Šapokos istoriją²⁰, taip pat Smetonos laikais leistą albumą

17 Juozas Jurginis (1909–1994) – lietuvių istorikas, akademikas, spaudos bendradarbis, knygų autorius.

18 Bronius Kmitas (g. 1934) – lietuvių rašytojas, prozininkas.

19 Juozas Žiugžda (1893–1979) – sovietinis istorikas, pedagogas, vadovėlių autorius, partinis bei politinis veikėjas.

20 Lietuvių istoriko Adolfo Šapokos (1906–1961) redaguota kolektyvinė monografija *Lietuvos istorija* buvo išleista 1936 m.

Čiurlionis. Taigi aš ši tą žinojau, bet dauguma nieko nežinojo, nebuvo matę paveikslų. Važiuome į Kauną, į Čiurlionio muziejų, ten skaitė paskaitas toks Antanas Stravinskas²¹, kuris paskui daug metų buvo kraštotyros būrelio pirminkas. Išgirdome ne tik apie dailę, bet ir apie kitus menus – daug ką pasakė tapybos žinovas Uloza²², grafikos specialistas Adomonis²³, kiti Dailės instituto dėstytojai, išgirdome paskaitas apie dailės sroves ir pan. Niekas jiems už tai pinigų nemokėjo, mums irgi nieko neįskaitydavo. Mums, žinoma, tai buvo didžiulė dovana, dvasios atgaiva.

Tose kraštotyros kelionėse susipažinau ir su savo būsima žmona – Donata Ona Murauskaite. Tada ji buvo pirmo kurso studentė kanklininkė, mažeiikiškė. Žodžiu, su universiteto kraštotyrininkais, tai yra mumis, važiuodavo ir kitų mokyklų studentai, taip pat konservatorijos. Studentai būdami mes vienas kitą pamilome, bet susituokėme vėliau – kai aš jau dirbau Šalčininkuose. Būdavo, savaitgaliais lekiu į Vilnių, o sekmadienį vėlai grįžtu. 1959 m. susituokėme Mažeikiuose.

Mūsų kursas buvo margas, buvo ir prisiekusių komjaunuolių, vienas aršiausių buvo Jonas Bielinis²⁴, paskui padaręs didelę politiko karjerą. Pirmus metus aš gyvenau bendrabuty Čiurlionio gatvėje su paskutinio kurso matematikais. Su jais kažkaip smagu buvo, nors kartais jie patraukdavo mane, kaip „fuksą“, „per dantį“, bet šiaip šaunūs buvo vyrai. Iš kaimo atsiveždavau lagaminą, prikimštą lašinių, dešrų, sviesto, vaišindavomės. Antrais metais persikėliau į bendrabutį Tauro gatvėje. Tai toje gatvėje vienus metus gyvenau su Bielinium, labai man buvo tada sunkūs metai. Bielinis vedė Mykolaičio-Putino augintinę, brolio dukrą Janiną²⁵. Ji gyveno Mykolaičio-Putino šeimoje, o tuose namuose rinkdavosi visa tuometinė Katedra – Zaborskaitė, Lebedys, Kostkevičiūtė, Rabačiauskaitė, Lukšaitė. Jie ten atvirai apie viską kalbėdavo, užkliudydavo ir Bielinį, nes jis reiškęsi kaip aršus komjaunuolis, „kitamanių“ persekiotojas. Janina jam viską persakydavo, tie dar labiau niršdavo. Ir brendo didelė bėda. Kai aš jau stojau į aspirantūrą, ėjau pas Bielinį klausti, ar galiu tikėtis, kad mane priims, jei gerai išlaikysiu egzaminus. Ta proga, kadangi buvom geri pažįstami, jis man plačiai

21 Antanas Stravinskas (1927–2007) – etnologas, kraštotyrininkas, visuomenininkas.

22 Vilhelmas Uloza (g. 1922) – grafikos ir Vakarų dailės specialistas, dailėtyrininkas.

23 Tadas Adomonis (1910–1987) – lietuvių dailėtyrininkas, meno istorikas, prozininkas.

24 Jonas Bielinis (1933–1993) – sovietinis partinis veikėjas, literatūros kritikas.

25 Janina (Mykolaitytė) Bielinienė (g. 1932) – istorikė, rašytojo V. Mykolaičio-Putino brolio Jurgio duktė.

pasakoję apie visus, kiekvieną atskirai charakterizavo, ypač jis nekentė Kostkevičiūtės, tos „nacionalistės“: „Šitai tai aš kol gyvas neduosiu ramybės!“ Jis daugiausia prisidėjo prie Katedros išdraskymo. Sutelkė savo šalininkus – Trakymą²⁶, Stepšį²⁷ ir kitus, davė jiems dėstyti, bet nieko tiems neišėjo, studentai ėmė šaipytis, pamažu visi pasitraukė, užleisdami vietą specialistams.

Gero rusų literatūros dėstytojo neturėjome. Rusų kalbą dėstė tokia rusė Malašenkova, labai graži ir simpatiška moteris, paskui ištekėjo už Sudavičiaus. Dėstydamą mums kalbą ji daugiau papasakodavo apie literatūrą nei tas Užkalinis²⁸, toks Pranckaus²⁹ vienmintis, kuriam rūpėjo tik proletarinė literatūra. Dar, tiesa, rusų literatūrą dėstė Juodelienė³⁰, garsiojo Juodelio pirmoji žmona (Juodelis³¹ buvo *Pjūvio* steigėjas, vėliau ištremtas į Sibirą).

Universitetą baigiau raudonu diplomu 1958 m. pavasarį. Prieš tai buvo skirstymas į darbus. Aš jau nujaučiau, kad manęs pasilikti universitete nekvies, nes buvau „apolitiškas“, o tai buvo bloga charakteristika. Aš išsirinkau dvi vietas: vieną Žemaičių krašte, o kitą Suvalkijoje – Virbalyje. Komisijoje sėdėjo ir partijos, ir komjaunimo veikėjai, dekanai, prodekanai ir t. t. Ir Lukšienė, kaip Katedros atstovė. „Intarkė? – pasitikslino ji. – Intarkė jau paimta.“ „Virbalis taip pat paimtas“ – turbūt tyčia taip sakė. „Jokios Intarkės, jokio Virbalio, važiuosi į Turgelius, čia netoli, 27 km, galėsi atvažiuoti į Vilnių, į bibliotekas...“ Ji ir prieš tai mus ragino: „Važiuokit į Vilniaus kraštą, jį reikia atlietuovinti.“ Ką gi, pasirašiau. Tuomet išsikalbėjome su kurso draugu Kmitu, jis, pasirodo, irgi netoli paskirtas – į Sudervę. Aš jau buvau apsiskelbęs, kad mokytojauti nenoriu. Ta žinia kažkaip pasiekė Šalčininkų rajono laikraščio, ėjusio trimis kalbomis, vedėją Čižiūtę, kuri pasikvietė mane. Aš nuvažiavau, buvau priimtas, tada dar turėjau suderinti su Vilniumi, nes darbo vieta buvo ne pagal paskyrimą. Suderinau, man dar davė pamokų vakarinėje mokykloje, sakė – galėsi užsidirbti. Taip ir dirbau dviejuose darbuose. Atsigabenau iš kaimo mamą, kuri tada jau viena gyveno,

26 Antanas Trakymas (1929–2010) – VU Lietuvių literatūros katedros dėstytojas, vertėjas iš vokiečių kalbos.

27 Juozas Stepšys (g. 1936) – lietuvių literatūros kritikas, spaudos darbuotojas.

28 Petras Užkalinis (1907–1984) – literatūrologas, pedagogas.

29 Bronius Pranskus-Žalionis (1902–1964) – kairiųjų pažiūrų literatūrologas, Maskvoje leisto *Priekalo* (1931–1938) redaktorius.

30 Danutė Juodelienė (1921–1994) – bibliografė.

31 Petras Juodelis (1909–1975) – lietuvių dailės istorikas, muziejininkas, literatūros kritikas, *Pjūvio* (1931) leidėjas.

nusisamdėme kambarėlį pas gerą žmogų, geležinkelio viršininką poną Sedleckį šalia geležinkelio stoties, gamtos aplinkoje. Mama temokėjo tik žemaitiškai. Šeiminko žmona, dar jauna dviejų vaikų mama, tekalbėjo rusiškai. Žodžiu, virtuvėje jos niekaip nesusikalbėjo. Kartą atėjusi pas mane ji sako, kad labai norėtų su mano mama pasikalbėti, gal aš galįs jai parūpinti žodyną. Įtasiau rusų-lietuvių kalbų žodyną ir ji pradėjo mokytis. Ėmė uoliai mokytis ir po pusės metų jau visai neblogai lietuviškai kalbėjo – gabi buvo. Mat mama ją pataisydavo, pamokydavo, kaip ištarti ir pan. Šeiminkė labai džiaugėsi ir prieš savo kaimynes, drauges, netgi bažnyčioje didžiavosi, kad moka lietuviškai.

Šiaip buvo daug nuotykių su tais mokiniais, redakcija. Po metų persikėliau pas kolūkio pirmininką Blužnevskį, kuris miestelyje pasistatė naują namą, bet jame pats dar negyveno, nes jo gimtinė buvo šalia. Kam statė tą namą, nežinau, gal ateičiai ar panašiai. Aš sužinojau, su juo pakalbėjau. „Gerai, kelkis“, sako, ir mes su mama ėmėme ten nuomotis – mat mamai buvo daug arčiau bažnyčia. Tik neilgai pagyvenome – į grindis įsimetė grybelis, jos ėmė lūžinėti ir teko vėl kraustyti. Trečia vieta buvo gretimame name – pas lietuvių gydytoją.

Mokykloje dirbau su suaugusiais žmonėmis. Ten tik viena šeima (vyras ir žmona) buvo lietuviai, visi kiti – Didžiojo Tėvynės karo dalyviai, buvę sribai ir panašūs. Jiems ta lietuvių kalba nerūpėjo, jos nenorėjo mokytis, simuliuo, gadino man nervus. Kartą mane užsipuolė – kodėl mums peršate religinę propagandą (mat mūsų senesnieji rašytojai – vien kunigai). Turėjau jiems aiškinti. O šiaip nauda man buvo tik ta, kad pramokau lenkiškai, skaičiau lenkiškus žurnalus. Kas man turėjo įtakos – tai toks surusėjęs žydas Dimitrij Konstantinovič' Godovič', Leningrade studijavęs filosofiją. Aš tą žmogų labai pamėgau. Iš jo pirmą kartą sužinojau apie Camus³², nes lenkų žurnale perskaičiau didelį straipsnį apie jo žūtį. Netrukus perskaičiau Godovičiaus paskolintą Camus knygą lenkų kalba *Ovcy (Svetimas)*. Nuo to laiko nenutrūkstamai domėjausi Camus, jis pasidarė vienas mėgstamiausių mano autorių. Godovičius, žinoma, turėjo daug knygų, su juo buvo didžiulis malonumas pabendrauti. Tai buvo vienintelis šviesus žmogus toje aplinkoje. Kiti, net ir mokytojai, buvo pilki žmonės. Vėliau, rašydamas disertaciją, išvertęs ką į rusų kalbą vežiau Godovičiui parodyti, prašiau paredaguoti. Aš, žinoma, ir pats gerai pramokau rusų kalbos. Redakcijoje

32 Albert Camus (1913–1960) – prancūzų-alžyriečių kilmės filosofas ir rašytojas, egzistencializmo atstovas, garsių romanų *Svetimas* (1942), *Maras* (1947), *Krytis* (1956) autorius.

mano pareigos buvo vertėjo – iš rusų į lietuvių kalbą versti buvo lengva, bet į rusų kalbą versti iš pradžių – žymiai sunkiau. Skyriaus redaktorius tikrindavo mano vertimus, paskui palaiapsniui išmokau ir be klaidų rašyti. Rusų kalbą taip išmokau, kad kiti rusai net klausdavo, ar aš kartais ne rusas.

Kartą netikėtai gaunu laišką iš Donato Saukos. Ten parašyta: neseniai buvo Katedros posėdis, ir Trakymas tave pasiūlė į aspirantūrą. Tai Sauka ir rašo – žiūrėk, nepraleisk progos. Mat Trakymas ir jo kompanija, matydami, kad be specialistų, t. y. vien su partiniais žmonėmis, literatūros dėstyti nepavyks, ėmė vėl ieškoti lituanistų. O tuomet aš jau buvau vedęs, neseniai buvo gimęs pirmas sūnus. Vasarą man kaip tik prasidėjo atostogos. Tai mes, nieko nelaukę, su žmona susirišome mazgelius, išprašėme į autobusą su vaiko vežimėliu ir taip atsisveikinome su Šalčininkais. Draugai mano, Bronius Kurkulis³³, kurso draugas, rado man darbą Gedimino pilyje ekskursijų vadovu. Kitas draugas rado tokį kambariuką bendrabutyje (tame kambariuke tilpo tik sudedama lova, vaiko vežimėlis ir viena kėdė). Sauka, kartą pamatęs, kaip gyvenu, netrukus pasiūlė kraustyti pas juos – į Zarasų gatvę. Dirbau Gedimino pilyje, o rudenį artėjo stojamieji egzaminai į aspirantūrą – aš juk nežinojau, ar įstosiu. Paaiškėjo, kad į viena vietą stoji penki kandidatai (anksčiau stodavo du, kartais – vienas). Ką gi, stojame visi penki. Po specialybės egzamino ateina vedėjas Bronius Pranckus, sako: visi neblogai atsakinėjote, tai visus ir priimsime... Mes labai nustebome – Adolfas Juršėnas³⁴, Elena Bukelienė³⁵, Kuzmaitė-Norkevičienė³⁶, Antanas Mikalauskas³⁷ ir aš. Disertacijai pasirinkau tą pačią eilėdarą – mano vadovas buvo Lebedys, nes jis viskam vadovavo. Sugalvojome temą – „Lietuvių silabinės-toninės eilėdaros susiformavimas“. Sugalvoti nebuvo sunku, nes studijų metais visą laiką rašiau darbus iš eilėdaros. Pirmą kartą (jau buvau antrame kurse, pirmajame visi rašėme pas Lebedį iš senosios literatūros) Zaborskaitė surašė temas lentoje. Tarp jų buvo ir Maironio eilėdara. Ji ypač atkreipė dėmesį į šią temą, nes pas mus, sakė ji, ši sritis labai užleista, o kitos tautos apie savo eilėdarą turi išleidę solidžių

33 Bronislovas Kurkulis (1934–2013) – filologas, redaktorius, vertėjas.

34 Adolfas Juršėnas (g. 1930) – literatūrologas, Kazio Binkio specialistas, ilgametis Girdzijausko kolega Literatūros katedroje.

35 Elena Nijolė Bukelienė (1934–2006) – lietuvių literatūros tyrinėtoja, humanitarinių mokslų daktarė.

36 Regina Kuzmaitė-Norkevičienė (g. 1930) – filologė, mokslų daktarė.

37 Antanas Mikalauskas (1937–2012) – literatūrologas.

veikalų ir t. t. Kad jau taip, aš sakau – „Paimsiu“. Ji man nurodė daug literatūros, daugiausia rusų (formalistų) ir ne tik – Belyj³⁸, Žirmunskis³⁹, Tomaševskis⁴⁰ ir kiti. Aš pavarčiau tas knygas, paskaitinėjau ir atėjęs į seminarą jai sakau, kad literatūra sudėtinga, formalistinė, nežinau, kaip aš ją pritaikysiu... Ji staiga paraudo, supyko, išdrožė man pamokslą, kad tokie garsūs žmonės, profesoriai, akademiškai suko galvas, rašė, o tu nieko nerandi! Turbūt nemoki skaityti... Aš susigėdęs pradėjau rimtai skaityti tą literatūrą, domėtis, vis labiau ir labiau, rašyti, taip įsitraukiau į eilėdarą. Tiesa, Pranckus buvo nepatenkintas disertacijos tema, kad apie senovę – visokie giesmynai ir panašiai, bet Lebedys, žinoma, apgynė temą. Lebedys buvo labai reiklus vadovas, geranoriškas, nors visą laiką spausdavo, nebūdavo laiko pailsėti, patinginiauti... Žodžiu, buvo geras botagas. Bet apskritai tada bendradarbiavimas su mokslininkais kolegomis buvo puikus, vieni kitiems surasdavome literatūros, pasitardavome. Tie, kurie išdraskė Katedrą, neturėjo ką su ta Katedra veikti, nesusitvarkė su ja, nes studentai ėmė iš nevykusių dėstytojų šaipytis. Kartą Trakymui studentai grąžino paskolintą Daukanto knygą, kurioje buvo raštelis, jame išrašyta Daukanto citatų apie išdavikus parsidavėlius. Trakymas sukľuso, suprato, kad reikia kažką daryti. Kartą aš nuėjau pas jį į bendrąją grąžinti knygos, tai jis, atsėdėjęs ant lovos ir nuleidęs galvą, ėmė netikėtai atgailauti, „kad visai be reikalo išvaikė gerus specialistus, kad nežinia, ką dabar daryti, jis pats nenorįs toliau likti Katedroje, reikia netgi ieškotis, kur gyventi, nes universitetas davęs ir šį bendrąją...“ Man jo net pagailo, pasiūliau atsikraustyti pas mus, kol susiras kitur. Tai jis ir gyveno pas mus apie metus. Žodžiu, visi tie partiečiai „atsikando“ tos Katedros, to lituanistinio darbo – imta ieškoti kadru. Ir aš taip ten atsidūriau. Kadangi disertacijos laiku nesusėėjau pabaigti (šeima ir kiti dalykai trukdė), o reikėjo pinigų pragyvenimui, Kurkulio pakviestas dirbau enciklopedijų redakcijoje. Kartą į redakciją ateina Sauka, atsiųstas tuomet laikinos VU Katedros vadovės Česnulevičiūtės⁴¹, kuri prisakiusi „be Girdzijausko negrįžk“. Tai aš ir sugrįžau skaityti dviejų kursų – Zaborskaitės „Literatūros

38 Andrejus Belas (rus. Андрей Белый, tikroji Борис Николаевич Бугаев, 1880–1934) – rusų rašytojas, poetas, filosofas, kritikas, publicistas, vienas žymiausių rusų simbolistų.

39 Viktoras Žirmunskis (rus. Виктор Максимович Жирмунский, 1891–1971) – rusų lingvistas ir literatūrologas, literatūros teoretikas, literatūros istorikas, komparatyvistas.

40 Borisas Tomaševskis (rus. Борис Викторович Томашевский, 1890–1957) – rusų literatūrologas, literatūros teoretikas, tekstologas, vertėjas, rašytojas.

41 Petronėlė Česnulevičiūtė (1925–2011) – lietuvių literatūros tyrinėtoja, dramaturgė.

mokslo įvado“ ir Lukšienės „XIX a. I pusės literatūra“. Kurį laiką jį skaitė Jonas Riškus⁴², bet jis turėjo didelį krūvį Pedagoginiame, čia nenorėjo dėstyti. Tad dirbdamas Katedroje baigiau ir apsigyniau disertaciją. Tiesa, prieš tai, kai baigėsi aspirantūra, gavau pasiūlymą važiuoti dirbti į Šiaulius, kur aš gausias netgi butą. Bet aš nenorėjau važiuoti, nes žmona dar studijavo konservatorijoje. Ieškojau darbo, buvau nuėjęs į Literatūros ir kalbos institutą pas tautosakininkus, ir šie lyg ir buvo apsisprendę mane priimti. Bet tuo metu pakvietė ir Kurkulis į enciklopedijų redakciją, kur man davė taip vadinamą „kapitalizmo“ laikotarpį. Ten buvo žymiai geresnė alga, galėjau jau neblogai pragyventi su savo šeimyna Vilniuje. Atsiprašiau instituto, jie šiek tiek pyktelėjo, bet netrukus atleido. Enciklopedijų redakcijoje aš išdirbau du (dvejus – taisyta rengiant) metus. Katedroje bedėstytojaudamas baigiau disertaciją ir 1966 m. žiemą apsigyniau. Ir ten išdirbau, galima sakyti, visą likusį gyvenimą. Sąjūdžio laikais, ėmus daryti šiokias tokias reformas, man rektorius Rolandas Pavilionis⁴³ primygtinai ėmė siūlyti steigti Literatūros teorijos katedrą. Aš nenorėjau būti jokių vadovu, bet kadangi dėščiau tokias teorines disciplinas, galiausiai sutikau. Iš pradžių buvo gana gerai, buvo duota didelė laisvė, bet vėliau viskas traukėsi, traukėsi, kol buvo suvaryta į ožio ragą. Iš pradžių mano idėja buvo kviesti kuo daugiau žmonių, pavyzdžiui, tų, kurie rašo disertacijas. Taip ir darėme – rektorius finansavo. Gytis Vaitkūnas⁴⁴ išdirbo ilgiausiai – dėstė estetiką, dailės istoriją. Studentai labai jį mėgo. Kiti valandininkai buvo Vytautas Straizys⁴⁵, Paulius Subačius⁴⁶, Elina Naujokaitienė⁴⁷. Mūsų Katedrai buvo pavesta globoti Algirdo Juliaus Greimo centrą, kuriam vadovavo Saulius Žukas⁴⁸ ir Kęstutis Nastopka⁴⁹. Formaliai jie priklausė Teorijos katedrai, bet buvo pakankamai savarankiški. O šią Katedrą norėjau padaryti stiprią – turėjau savo aspirantų. Tai Darius

42 Jonas Riškus (1922–2018) – lietuvių literatūros tyrinėtojas, literatūros istorikas.

43 Rolandas Pavilionis (1944–2006) – lietuvių filosofas, logikas, kalbos filosofas, lingvistas, politinis bei visuomenės veikėjas.

44 Gytis Leopoldas Vaitkūnas (1936–2018) – lietuvių dailėtyrininkas, VU dėstė kultūros ir meno filosofiją 1989–2001 m.

45 Vytautas Straizys (g. 1961) – literatas, poetas, vertėjas.

46 Paulius Vaidotas Subačius (g. 1968) – tekstologas, literatūrologas, literatūros istorikas.

47 Elina Naujokaitienė (g. 1964) – literatūrologė.

48 Saulius Žukas (g. 1952) – literatūrologas, VU dėstytojas, leidėjas.

49 Kęstutis Valentinas Nastopka (g. 1940) – literatūrologas, VU profesorius.

Alekna⁵⁰ – jį norėjau padaryti medievistą. Paskui Regimantas Tamošaitis⁵¹ – kreipiau jį į estetiką. Straižį kreipiau į hermeneutiką. Dar Paulius Subačius. Tamošaitį netrukus pasikvietė Literatūros katedra. Vėliau Teorijos katedra buvo sujungta su Visuotinės literatūros katedra (jai vadovavo Pavilionienė⁵²). Vyko vedėjo rinkimai – tada ne aš buvau vedėjas, o Nastopka. Po atestacijos man vadovo sutarties nepratęsė, nes Pavilionienė buvo ant manęs supykusi (likau tiesiog dėstytoju). Tiesą sakant, aš jau buvau pradėjęs su Nastopka tartis, kad jis perimtų vadovavimą. Taigi buvo naujai sudarytos katedros vedėjo rinkimai. Ir vienu balsu laimėjo Nastopka, nors anos Katedros moterys buvo prigrąsdintos. Po to Pavilionienė išėjo akademinį atostogų (dvejus metus) ir daugiau nebegrižo į universitetą. Įsivėlė į politiką, žodžiu, „supolitikėjo“.

Į „Visuotinės estetikos istorijos kursą“ išėjau, galima sakyti, atsitiktinai ir beveik priverstas. Prieš tai Jonas Zinkus⁵³ dėstė labai platų kursą (beveik dvejų metų) „Marksistinė-lenininė estetika“. Zinkus išėjo į enciklopedijų redakciją. Tada vedėjas Vitas Areška⁵⁴ prikibo prie manęs. Aš iš pradžių atsisakinėjau, nes kursas nepaprastai platus ir neįdomus. Tačiau vėliau, pagalvojęs, sakau jam: „Jei leisi dėstyti tai, ką aš noriu, tai paimsiu.“ „Gerai, sako, tik paimk.“ Taigi paėmiau, susiplanavau. Aš visai nesirengiau dėstyti marksistinės-lenininės estetikos, bet dėstyti estetikos istoriją. Visą gyvenimą tuo domėjaisi. Žodžiu, nuo Antikos, nuo Pitagoro, Herakleito, Sokrato ir taip toliau iki naujausių laikų. Rinkausi teorinę ir estetinę literatūrą, vienus dalykus išdėstydavau per paskaitas, kitus – per seminarus. Kaip bitė korį visą laiką tą kursą pildžiau, ruošiau, niekad nebuvo sustojęs... Vis plėčiau, tobulinau, nes ir estetinė mintis juk nesustojo ir šiandien...

Sąjūdžio laikais, 1989 m., pradėjome kurti Simono Stanevičiaus draugiją. Daug reikė Julija Norkutė⁵⁵, tokia pasišventusi mokytoja, kuri per visą sovie-

50 Darius Alekna (g. 1964) – istorikas, viduramžių literatūros ir filosofijos tyrinėtojas.

51 Regimantas Tamošaitis (g. 1956) – literatūrologas, rašytojas, eseistas, kritikas, vadovėlių autorius.

52 Aušrinė Marija Pavilionienė (g. 1944) – lietuvių filologė, profesorė, politikos bei visuomenės veikėja.

53 Jonas Zinkus (1917–1990) – lietuvių literatūros tyrinėtojas, spaudos darbuotojas, partinis veikėjas.

54 Vitas Areška (1927–2019) – lietuvių literatūros tyrinėtojas, profesorius, Lietuvių literatūros katedros vedėjas (1971–1991).

55 Julija Norkutė (g. 1925) – pedagogė, muziejininkė, S. Stanevičiaus muziejaus įkūrėja.

tmetį saugojo Stanevičiaus sodybą ir išsaugojo, nors būta įvairių trukdymų iš valdžios pusės. Kai susirinkome toje sodyboje, kur viskas buvo apleista – ir sodyba, ir mokykla, – nutarėme kažką daryti, nes esame kilę iš šių vietų. Kaurietis mokytojas Antanas Pocius, su kuriuo mokiausi Viduklėje, buvo vienas aktyviausių steigėjų. Sugalvojome rengti kasmetines konferencijas (įvairiose Žemaitijos vietose), jų pagrindu leisti metraštinį leidinį *Aitvarai*. Šalia pranešimų leidinyje dar būdavo kraštotyrininkų medžiaga ir kitokios aktualijos. Įvairių įdomių žmonių pasikviesdavome, mokslininkų, rašytojų, menininkų, pirmaisiais metais draugija turėjo didelį pasisekimą, vėliau jau ne tokį.

Ši veikla Stanevičiaus draugijoje – gal jau paskutinė mano visuomeninė veikla. O šiaip dar padėdau Literatūros ir tautosakos institutui rengti XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros istoriją⁵⁶ – akademinį kolektyvinį tęstinį leidinį, kurio dvi dalys – *Senoji literatūra*⁵⁷ ir *XIX amžiaus lietuvių literatūra* jau išėjusios. Šios nepriklausomybės laikais parašytos, laisvos nuo bet kokių ideologijų literatūros istorijos poreikis iškilo iškart po 1990 m., o pati vizija išryškėjo apie 1992 m., kai buvo organizuotas pasaulio lituanistų kongresas, kai išeivijos lietuviai išleido tomą *Lietuvių egzodo literatūra*⁵⁸. Įvairūs dalykai šį darbą nutęsė štai net porai dešimtmečių, tačiau tikiu, kad darbas bus baigtas. Gal tuo ir savo pasakojimą baigsiu.

Parengė EUGENIJUS ŽMUIDA

56 *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*, 1 ir 2 kn.; sud. Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.

57 *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, autoriai Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 524.

58 *Lietuvių egzodo literatūra, 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992, 861 p.